

۹۳

گفت و گو با دکتر یدالله منصوری

درباره کتاب بررسی ریشه‌شناختی فعل‌های زبان پهلوی

زهرا دامیار

اشاره:

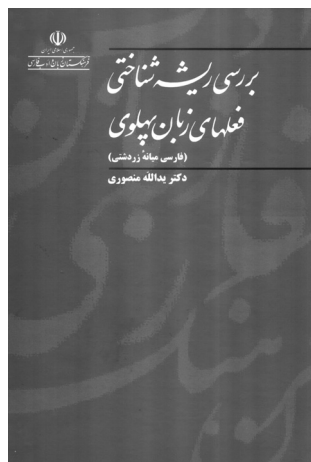
بررسی ریشه‌شناختی فعل‌های زبان پهلوی* عنوان کتابی است تألیف دکتر یدالله منصوری که به منظور بررسی ریشه‌های فعل‌های زبان پهلوی (فارسی میانه زردشتی) فراهم آمده‌است. اگرچه پژوهش و بررسی درباره فعل‌های دیگر زبان‌های ایرانی ازسوی برخی زبان‌شناسان و پژوهشگران زبان‌های ایرانی پیشینه نسبتاً دیرینه‌ای دارد و درباره بیشتر زبان‌های ایرانی بررسی دستوری و ساختاری و گاه ریشه‌شناختی فعل‌ها انجام پذیرفته، اما به نظر مؤلف، درباره زبان پهلوی، بررسی منسجم و پژوهش مستقل و جداگانه‌ای صورت نگرفته‌است.

* دکتر یدالله منصوری، بررسی ریشه‌شناختی فعل‌های زبان پهلوی (فارسی میانه زردشتی)،

چاپ اول، ۱۳۸۴، انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

بخش نخست کتاب دارای پیش‌گفتار و دو گفتار است که گفتار یک شامل ساختار فعل‌های زبان پهلوی و گفتار دو شامل آواشناسی فعل‌های زبان پهلوی است. ریشه‌شناسی فعل‌های زبان پهلوی / فهرست واژگان فارسی / کتاب‌نامه و چکیده انگلیسی عناوین دیگر بخش‌های این کتاب است.

آنچه پیش‌رو دارید گفت‌وگویی است با دکتر بدالله منصوری که به‌منظور معرفی بیشتر کتاب فراهم آمده‌است.

لطفاً پیش‌از پرداختن به کتاب، درباره سابقه تاریخی این نوع پژوهش‌ها در زبان‌شناسی تاریخی توضیح دهید.

- در حوزه زبان‌های ایرانی، شاید

پروفسور هنینگ (Henning) یکی از نخستین کسانی بود که ریشه‌های فعل‌های متون تُرفانی (فارسی میانه مانوی) را در یک رساله کم‌حجم به سال ۱۹۳۳ به زبان آلمانی منتشر کرد. پس از هنینگ، در سال‌های بعد، پروفسور مکنتزی (D.N. MacKenzie) کار او را همراه با واژه‌نامه فارسی میانه مانوی تصحیح و تکمیل کرد، اما رسماً آن را در جایی منتشر نکرد. سپس آ. گیلن (A. Ghilain)، رساله‌ای درباره زبان پارسی (پهلوی اشکانی) نوشت که در آن ریشه فعل‌های زبان پارسی گردآوری شده بود. کار گیلن در سال ۱۹۶۶ به زبان فرانسه چاپ شد. استاد و پژوهنده زبان سکایی، آ.ر. امریکا (A.R. Emmerick) در مطالعات دستوری زبان سکایی خود، بخش عمده کار را به بررسی ریشه‌های فعل‌های زبان سکایی اختصاص داد و این کتاب در سال ۱۹۶۸، به زبان انگلیسی در انتشارات آکسفورد انتشار یافت. یک بانوی ایرانی، به نام مه‌لقا صمدی، برای تدوین پایان‌نامه

دکتری خود، در آلمان، زیر نظر پروفیسور ه. هومباخ (H. Humbach)، فعل‌های زبان خوارزمی را از دیدگاه ریشه‌شناختی بررسی کرد و رساله خود را به سال ۱۹۸۹ در ویسپادن، به زبان آلمانی به‌دست چاپ سپرد. درباره زبان فارسی، باید از کتاب کم‌حجم، اما بسیار مفید استاد دکتر محسن ابوالقاسمی یاد کرد که در سال ۱۳۷۳، تحت عنوان *ماده‌های فعل‌های فارسی دری* در تهران چاپ شد. ناگفته نماند که در زمینه فعل‌های زبان‌های ایرانی، از دیدگاه بررسی ساختاری و دستوری (صرف - نحو)، استاد دکتر بدرالزمان قریب رساله دکتری خود را درباره فعل‌های زبان سغدی تحت عنوان *تحلیل نظام مربوط به فعل در زبان سغدی*، در آمریکا به زبان انگلیسی نوشت. متأسفانه تاکنون این اثر منتشر نشده‌است. ولی دکتر قریب خلاصه روزآمده آن را به زبان فارسی در مقاله‌ای تحت عنوان «*نظام فعل در زبان سغدی*» در *مجله زبان‌شناسی*، به سال ۱۳۷۲ در تهران منتشر نمودند. در این راستا، باید از کار ارزشمند اوستاشناس معروف، ژان کلنز (Jean Kellenze) در زمینه فعل‌های اوستایی یاد کرد که تاکنون دو کتاب مستقل در این باب منتشر ساخته‌است: *فعل‌های اوستایی*، ویسپادن، ۱۹۸۴ و *فهرست فعل‌های اوستایی*، ویسپادن، ۱۹۹۵، هر دو کتاب به زبان فرانسه چاپ شده‌است.

مهم‌ترین انگیزه شما از تألیف این کتاب چه بوده‌است؟

- چیزی که مرا بدین کار واداشت، یکی نبود چنین تحقیقی در حوزه زبان پهلوی و دوم، مؤثر و مفید بودن چنین کاری درباره زبان فارسی بود. به عبارت دیگر، برخی از زبان‌های ایرانی که پیش‌تر ذکرشان گذشت، دارای پژوهشی مستقل در باب فعل بودند، ولی زبان پهلوی (فارسی میانه زردشتی)، با دارا بودن متون قابل توجه و نسبتاً زیاد، از دایره این نوع تحقیقات بیرون مانده بود. از تأثیراتی که بررسی ریشه‌شناختی فعل‌های زبان پهلوی می‌تواند بر زبان فارسی داشته‌باشد، یکی شناخت پیشینه تاریخی و صورت‌های کهن فعل‌های فارسی دری و دیگر واژگان آن است که در این کار، حدوداً، ریشه و صورت

تاریخی ۱۵۰۰ واژه زبان فارسی نیز روشن شده است که علاقه‌مندان می‌توانند به فهرست واژگان فارسی این کتاب مراجعه کنند. از جهت دیگر، در بررسی معنایی و تحولات آن، و همچنین در شناخت واج‌آرایی و دگرگونی‌های آوایی واژگان فارسی و برخی زبان‌های ایرانی و گویش‌های ایرانی می‌تواند مفید و مؤثر باشد.

منابعی را که درباره ریشه‌شناسی فعل‌های زبان پهلوی در دست است، نام ببرید؟

- اگر منظورتان منابع و مأخذی باشد که درباره ریشه‌شناسی فعل‌های زبان پهلوی به کار می‌آید، در کتاب‌نامه کتاب به تفصیل آمده است، و چنانچه سؤال شما اختصاصاً کتابی باشد که درباره ریشه‌شناسی فعل‌های زبان پهلوی نوشته شده، تاجایی که من اطلاع دارم، هیچ کتاب و نوشته‌ای در این زمینه منتشر نشده است.

شیوه کار شما چگونه بوده و تفاوت آن با کارهای پیشین در چیست؟

- شیوه تحقیق و روش کار خود را، که اختصاصاً به این کتاب مربوط است، در مقدمه کتاب آورده‌ام. اما در بررسی و مقایسه کلی، سه ویژگی است که این کار را با تحقیقات پیشین متمایز می‌سازد: نخست، بررسی فعل‌های زبان پهلوی از لحاظ ساختاری و دستوری است، که در مقدمه نسبتاً مفصل کتاب، ساختار دستوری فعل‌های زبان پهلوی را، همراه با بخش آواشناسی آن مطرح ساخته‌ام؛ دوم، آوردن شاهد مثال از ۲۳ متن پهلوی است، که به عقیده من یکی از سخت‌ترین بخش‌های کار بود. در این کار برای فعل ماضی و فعل مضارع از متون پهلوی به صورت آوانویسی و ترجمه به فارسی، شواهدی ذکر شده است، در حالی که پژوهش‌های پیشین از چنین روشی برخوردار نیستند؛ سوم، بخش اشتقاق و ریشه‌شناسی فعل‌هاست. در ارائه شیوه ریشه‌شناختی، ملاک و معیار من، صرفاً آوردن معادل از دیگر زبان‌های ایرانی نبوده، بلکه ذکر ماده‌ها و ریشه‌های فعل دیگر زبان‌های ایرانی

در درجه اول اهمیت داشت و در صورت بی حاصل بودن نتیجه، از دیگر معادل‌های واژگانی آن زبان‌ها نمونه‌ای ذکر شده‌است. در تحقیقات پیشین، به ذکر یکی دو نمونه معادل بسنده می‌شد، در این کار تقریباً از همه زبان‌های ایرانی معادل و نمونه آورده شده‌است.

آیا پیش از این، بررسی منسجمی درباره فعل‌های زبان پهلوی صورت گرفته‌است؟

- همان طوری که گفتم تاجایی که اطلاع در دست است، چنین بررسی‌ای صورت نپذیرفته‌است.

در این کتاب، زبان‌های ایرانی چند دوره تاریخی مطرح شده و آیا آثاری از این دوره‌ها برجای مانده‌است؟

- دوره‌های تاریخی مربوط به زبان‌های ایرانی، در این کتاب به ترتیب زیر مطرح شده‌است:

الف) دوره هندواروپایی (ریشه و صورت فرضی، و ذکر نمونه از زبان‌هایی چون یونانی، لاتینی، ژرمنی و غیره)؛

ب) دوره هندوایرانی (ذکر برخی نمونه‌های فرضی، و سپس سنسکریت و غیر آن)؛

ج) دوره ایران باستان (ذکر ریشه و ماده‌های فعلی فارسی باستان و زبان اوستایی)؛

د) دوره ایرانی میانه (ذکر نمونه‌ها و ماده‌های فعلی، از زبان‌های گروه شرقی: سغدی، سکایی، خوارزمی و بلخی؛ و گروه غربی ذکر نمونه‌ها و ماده‌های فعلی از پهلوی اشکانی (پارتی)، فارسی میانه مانوی، فارسی میانه مسیحی و غیره)؛

ه) دوره ایرانی نو (ذکر نمونه‌ها و ماده‌های فعلی از زبان‌ها و گویش‌های مربوط به گروه شرقی: آسی، پشتو؛ و فعل‌های فارسی دری و ذکر نمونه و معادل‌ها از بلوچی و کردی و برخی گویش‌های مربوط به گروه غربی).

در پاسخ به بخش دوم پرسش، باید گفت که به جز دوره هندواروپایی (فرضی مادر) و هندوایرانی (آریایی فرضی)، از همه دوره‌های تاریخی زبان‌های ایرانی آثار مکتوب برجای مانده‌است.

در گزینش متن‌های پهلوی چه ویژگی‌هایی را مورد توجه قرار داده‌اید؟ - دو ویژگی در گزینش این متن‌ها مورد نظر بوده‌است: نخست، گزینش متن‌های معتبر پهلوی، مانند بُندَه‌ش، مادّیان هزار دادستان، مینوی خرد، گزیده‌های زادسپرم، برخی بخش‌ها و کتاب‌هایی از دینکرد (کتاب پنجم، ششم، بخشی از چهارم و هفتم)؛ دوم، گزینش متن‌هایی که به صورت علمی و ویراسته چاپ و منتشر شده‌اند، که گاهی دارای واژه‌نامه هم هستند، مانند: روایات پهلوی، دادستان دینی، شایست ناشایست، ارداویرافنامه، کارنامه اردشیر بابکان، زند و همن‌یسن.

آیا در آینده علاقه‌مند هستید در حوزه زبان‌های ایرانی، و یا زبان پهلوی به این قبیل پژوهش‌ها پردازید؟

- بلی علاقه‌مند هستم. به نظر من یکی از پژوهش‌های بسیار بنیادین و ضروری درباره زبان پهلوی، تألیف و تدوین یک فرهنگ زبان پهلوی است. یکی از گرایش‌های کاری من، تألیف و تدوین یک فرهنگ مستند و روزآمد و همراه با شرح ریشه‌شناختی زبان پهلوی است. اما کاری است بس سترگ و تقریباً دست‌نیافتنی. چنانچه شرایط مهیا شود، با برخی از استادان زبان پهلوی زمینه همکاری و مشارکت به وجود خواهد آمد. اگر چنین توفیقی دست نداد، این تحقیق، به تدریج و در چند مرحله، به صورت فردی اجرا خواهد شد. البته طرح و چهارچوب آن مدت‌هاست که ریخته شده و متون نیز مشخص و بخشی از کار نیز به صورت داده‌های اولیه به رایانه داده شده‌است. با این حال، امیدوارم بتوانم گامی هرچند اندک، در زمینه پژوهش‌های زبان‌های ایرانی بردارم.

در پایان اگر صحبت دیگری دارید بفرمایید.

در پایان، از مسئول روابط عمومی و سرکار سپاسگزارم که فرصتی پیش آمد تا نکاتی درباره کتاب بررسی ریشه‌شناختی فعل‌های زبان پهلوی به اطلاع خوانندگان گرامی برسد.

